
Соціальна філософія

УДК 159.9:36

Сила В. Г.*Аспірант кафедри українознавства Чернігівського державного інституту економіки та управління***СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКА ПРОБЛЕМАТИКА
ДОСЛІДЖЕНЬ МІСЦЕВОЇ СПІЛЬНОТИ
У ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКІЙ ТРАДИЦІЇ**

Виокремлені площини соціально-філософського дискурсу місцевої спільноти як форми соціального буття та простору самоорганізації людей в умовах суспільних трансформацій.

Ключові слова: *місцева спільнота, громада, громадянське суспільство, глобалізація.*

Буття сучасного суспільства, що характеризується кризами, трансформаціями, змінами, виявляється процесуально, динамічно. Своєрідним фоном та важливим чинником сучасних суспільних трансформацій виступає глобалізація, «багатофакторний синергетичний процес зі створення глобальних економічних, фінансових, комунікаційних, політичних та науково-освітньо-інформаційних мереж, які пронизують весь планетарний простір та інтегрують цивілізацію у єдину цілісну систему» [8, с. 149]. Разом з важливими модернізаційними змінами, глобалізація несе в собі численні загрози екзистенційної напруженості буття, тотальної кризи ідентичності, соціальних негараздів, що виявляються в аналізі парадоксів глобалізації.

Саме тому, як слушно зауважують А. Мельник та Н. Шакур, «однією з найактуальніших проблем, що постають перед українським суспільством в умовах глобалізації, є потреба ... вироблення таких стратегій та орієнтирів, які б спонукали український народ до самопізнання та самовизначення серед інших народів світу, сприяли ефективному державо-і націєтворенню» [9]. Однією з таких стратегій ми вважаємо розвиток територіальної громади як простору, в якому поєднуються історичні

традиції та сучасні втілення української демократії, відбувається само-розгортання суспільного поступу в напрямі до громадянськості, яскраво виявляються тенденції глокалізації.

Природно, що суспільні трансформації знаходять відображення і у зміні тенденцій суспільно-гуманітарних пошуків. Приміром, саме у період суспільних трансформацій в напрямі до українського відродження XIX — початку XX століття спостерігаємо зародження та бурхливий розвиток громадівського руху (В. Антонович, П. Чубинський, О. Кістяківський, М. Драгоманов, С. Подолинський, І. Франко та ін.). На сучасному етапі вітчизняні та зарубіжні дослідники також відмічають своєрідний «світоглядний зсув», перехід до дослідження малих і середніх форм реальності [6; 13], серед яких важливе місце відводиться громаді, територіальній спільноті.

У сучасній вітчизняній соціально-філософській традиції громада досліджується в рамках надзвичайно актуальної для України тематики розвитку громадянського суспільства. Тут варто згадати ґрунтовні праці А. Карася, А. Колодій, Л. Рижак, Ю. Бойка [1; 5; 7; 10], присвячені вивченню європейських традицій громадянського суспільства та української історико-культурної спадщини.

Водночас, виступаючи предметом політологічних, соціологічних, історичних, правових, державно-управлінських наукових розвідок, «громадівська проблематика» не набуває належного філософського звучання, бракує праць, де територіальна громада виступає предметом окремих соціально-філософських досліджень. Недостатньо дослідженим є онтологічні, екзистенційні та аксіологічні виміри територіальної спільноти як форми соціального буття людини. Саме тому мета цієї публікації полягає у розкритті соціально-філософської проблематики досліджень та виокремленні площин соціально-філософського дискурсу територіальної громади як форми соціального буття та простору самоорганізації людей в умовах суспільного поступу.

Результати теоретичного аналізу проблеми. Прослідкуємо генезу концепту громади в європейській традиції. Як зазначає А. Карась, маючи ідейне коріння ще в античній філософії, теоретична генеза громадянського суспільства пов'язана з філософськими теоріями Нового часу. Зокрема, в теорії А. Токвіля громада і громадське самоврядування є найважливішим чинником підтримки індивідуальної свободи і демократії: «Громада була тим місцем, яке об'єднувало й міцно зв'язувало людей і де вони могли ... здійснити свої права й виконувати свої обов'язки» [5, с. 43].

У багатьох джерелах поява концепту громади/спільноти у соціально-гуманітарній літературі пов'язується з працею Фердінанда Тьоніса «Спільнота і суспільство» («Gemeinschaft und Gesellschaft») [11].

Німецький соціолог та філософ описує два протилежні типи соціального життя: Gemeinschaft (місцева громада, спільнота) та Gesellschaft (асоціація чи суспільство). Ці два прототиби є розташованими на полюсах континууму: суспільства, що беруть свій початок у дитинстві (Gemeinschaft) і стають зрілими (Gesellschaft). Ф. Тьоніс надає перевагу Gemeinschaft як ідеальному типу громади з її простим, сімейним, інтимним, приватним способом життя, члени якої пов'язані спільними традиціями і спільною мовою, де місцеві жителі усвідомлюють «ми-почуття». На іншому полюсі — Gesellschaft, що репрезентує стиль життя, пов'язаний з реалізацією індивідуальних інтересів, конкуренцією, формальними взаємовідносинами. Спостерігаючи за впливами індустріальної революції та швидкої урбанізації у Європі, Тьоніс переконує, що Gemeinschaft можуть бути втраченими внаслідок спричиненої суспільними трансформаціями зміни відносин між людьми, оскільки людство стає більш зрілим. У працях Тьоніса помітна певна романтизація Gemeinschaft та заклик чинити опір його еволюції в напрямі до Gesellschaft.

Сучасник Тьоніса, Еміль Дюркгейм, також досліджував вплив індустріалізації у Європі та розвинув теорію суспільства-спільноти, що базується на двох протилежних типах: механічна солідарність та органічна солідарність. Дюркгейм вважав, що люди, які жили у маленьких містах на доіндустріальному етапі об'єднувалися, оскільки поділяли традиції, ритуали, вірування і були здатними до незалежного від зовнішніх груп існування. Тобто їм була властива «механічна солідарність», оскільки соціальні зв'язки були результатом їх подібності — вони єдналися автоматично. Спосіб суспільного устрою, властивий великим містам, що базувався на відмінностях, зумовлених поділом праці, коли люди більшою мірою залежали один від одного в реалізації своїх потреб, Дюркгейм вважав джерелом «органічної солідарності». Тим самим Дюркгейм наголошував на важливості взаємовідносин у суспільстві та аналізі їх видозмін під впливом соціальних трансформацій в різних контекстуальних і часових вимірах [13].

На думку Г. Зіммеля, є два значення поняття суспільства, які слід чітко розрізняти. В одному випадку суспільством називають певну множину соціалізованих індивідів, які утворюють спільноту на ґрунті

певної історичної дійсності. В другому випадку йдеться про систему форм відносин між індивідами, завдяки якій проста множина їх перетворюється на спільноту. Тут предметом дослідження виступають сили, відносини і форми, завдяки яким індивіди соціалізуються, залучаються до суспільного життя. Він вводить поняття «соціації» — форми, завдяки якій індивіди на ґрунті різноманітних інтересів утворюють єдності, де вони реалізують ці інтереси. Зіммель підкреслює, що ні голод, ні кохання, ні праця, ні техніка, ні інтелект самі собою не можуть створити соціацію. Однак вони утворюють її, як тільки ізольоване співіснування індивідів стає взаємодією, набуває характерних ознак сумісного буття. Причому форми соціації повинні досліджуватися самодостатньо, самі собою, а не як функціональні елементи суспільного цілого. Власне, такого цілого, котре існувало б поза формами соціацій і незалежно від них, просто не існує [13].

Спробу подолати протиріччя «Gemeinschaft» та «Gesellschaft», пов'язати традиційність і модерн, індивідуалізм і колективізм знаходимо у «соціетальній громаді» (societal community) Т. Парсонса, яка складається навколо «великої модерної тріади зі свободи, рівності і солідарності». Соціальний рівень організації визначається принципом асоціації громадян, які пов'язані взаємною солідарністю членів громадянського суспільства [5; 10].

У цьому зв'язку не можемо не згадати праці сучасного американського філософа, політолога Ф. Фукуяма, який також надає великого значення соціальним зв'язкам, вартостям та нормам, які об'єднують людей у спільноти. Соціальний порядок настає не внаслідок розпоряджень влади, а внаслідок «самоорганізації децентралізованих індивідів» у процесі вирішення їх щоденних справ. І тому важливою проблемою сучасного інформаційного глобалізованого суспільства, в якому індивідуальний вибір та особистісна свобода набувають особливої ваги, вчений вважає втрату або суттєве послаблення зв'язків індивіда зі спільнотою. Втрата соціальних норм та соціальних зв'язків зі спільнотою породжує в індивідів почуття самотності й де зорієнтованості [14].

Автор зазначає, що спільнота — не ситуативна єдність, вона не формується щоразу тоді, коли люди з тих чи інших причин взаємодіють одне з одним. Справжні спільноти пов'язані вартостями, нормами та досвідом, які спільними для їх членів. І громадянське суспільство впорядковується за допомогою великою кількості моральних норм, навколо яких люди об'єднуються у спільноти [10; 14].

Ці думки співзвучні ідеям комунітаризму — соціально-філософської та соціально-політичної платформи, підтримуваної А. Етціоні, М. Сенделом, Ч. Тейлором, В. Галстоном та іншими американськими дослідниками, котрі розглядають спільноти як осередки моральності. В основу комунітаризму покладено критику лібералізму, зокрема в частині постулату щодо першочінності індивідуальної свободи та незалежності особистості. Натомість пропонується розглядати спільноту як осередок моральності, де розгортаються цінності любові, мудрості, справедливості та самореалізації, коли здійснення потенціалу кожного сприяє досягненню спільних цілей [4].

Отже, комунітаристський підхід наполягає на розгляді людини як члена різних спільнот, а не в якості атомізованого та індивідуалізованого індивіда. Спільнота при цьому виступає як форма буття індивідів, в середині якої вони набувають соціальності, а також громадянських прав і свобод. Відтак, і громадянське суспільство варто розглядати як сукупність спільнот-громад, що реалізують та обстоюють свої інтереси.

У працях Р. Ольденбурга громада виступає у ролі «третього місця», після «першого» — домівки і «другого» — роботи, — публічного простору, що відіграє надважливу роль у розбудові громадянського суспільства і демократії шляхом соціального залучення та соціальної взаємодії індивідів. Саме повсякденні форми «третього місця», де розгортається дискурс навколо актуальних для спільноти питань, Р. Ольденбург називає «серцем соціального життя» (vitality) громади, вихідними засадами (grassroots) демократії [15].

Як бачимо, концепт громади «вплетений» у проблематику громадянського суспільства у західноєвропейській та американській соціально-філософській традиції, що знаходить логічне і закономірне продовження і у вітчизняних дослідженнях. Зокрема, за висловом А. Карася, територіальна громада — одна зі сфер соціокультурної активності, у якій розгортається громадянський поступ через формування громадського самоврядування [5, с. 457].

Дещо під іншим кутом зору постає спільнота у філософській феноменології. Особливого значення тут набуває «життєвий світ людини» який часто ототожнюється зі спільнотою у суб'єктивному вимірі та протиставляється суспільству. Вводячи поняття життєвого світу, Е. Гусерль вкладає в нього зміст сфери відомого всім безпосереднього й очевидного.

У фундатора теорії комунікативної дії Ю. Габермаса життєвий світ (Lebenswelt) постає як система соціокультурного знання інтерсуб'єктивного характеру. Життєвий світ осягається в ході його комунікативної інтерпретації; він організовується засобами мови і мовлення, що пов'язані з певною культурною традицією. Сукупність процедур та інституцій комунікації складається в систему репродукції підстав життєвого світу й виступає у вигляді суспільного світу повсякденності. Останній набуває сенсу через такі форми комунікативного вираження, як преса або засоби масової інформації, освіта, література, мистецтво, — вони є умовою опрацювання критично-раціональної дискусії, в ході якої формується публічна відкритість і громадська думка [5, с. 368].

Тобто, поняття «життєвий світ» застосовується для означення світу, взятого в його значущості для людини, горизонту людських потреб, турбот, цілей, дій, взаємин і бажань втілюваних тією чи іншою мірою і в тій чи іншій формі у предметах, реаліях та зв'язках людської культури [12, с. 220]. На рівні життєвого світу людина включена в спільноту як ланка ланцюга, що знаходиться в комунікативних взаємозв'язках. Життєвий світ — культурно-історичний образ світу, який виступає у свідомості спільнот та має певну динаміку. Саме життєвий світ є основою будь-якого пізнання, виступає своєрідним горизонтом і передумовою людської практики. Згідно з феноменологією, життєвий світ — це сукупність вірувань, до яких ставляться з довір'ям і які розглядаються як безумовно значимі й практично апробовані.

В етнометодології Г. Гарфінкеля та драматургічному підході Е. Гофмана докільця виступає основою вироблення онтологічної безпеки, довіри, а тому кожний індивід «вкорінений» у буденному потоці простору, місця та часу, в «локальності» — фізичному регіоні, вплетеному в мережу соціальних взаємодій [2, с. 128–130].

Розуміючи буття як присутність у часі, а час як «перед-просторову місцевість», М. Гайдеггер усталює буттєву вкоріненість людини в рідні краєвиди, у «труди і дні» на своєму обійсті, серед землі і неба, що є горизонтами людського існування [3]. Відтак, розгляд територіальної спільноти з акцентом на локальності, буденності та репрезентації громади у життєвих світах її членів розкриває суттєві екзистенційні перспективи у соціально-філософських дослідженнях, що найяскравіше висвітлено у працях М. Гайдеггера.

Саме у місцевій спільноті розміщено топоси дійсного буття людини, що визначають горизонти її вкоріненості — екзистенціали Дому,

Поля, Храму. «Дім» позначає не лише домівку, а місце зустрічі поколінь, місце родинно-родової вкоріненості. «Поле» — це не просто довкілля, природне середовище, а «поле життя», той світ, у якому розгортається екзистенція людини у часопросторі природи. «Храм» — це тоπος Сакруму, місце зберігання духовних цінностей, присутність Неба на Землі [3]. Тобто територіальна спільнота виступає полем для реалізації важливих екзистенційних потреб людини: потреби у приналежності і прив'язаності (А. Маслоу); потреби у встановленні зв'язків та потреби в коріннях (Е. Фромм).

При цьому, «клеєм» спільноти виявляється не простір і не місце, а соціальний дискурс та діяльність з її задачами, програмами, цілями і результатами. Соціальна діяльність «плететься» як багатомірне павутиння, вона пов'язує людей через різноманітність їх настанов, створює для них нові позиції, посередництвом яких людина отримує можливість здійснювати вплив на суспільство [6]. Тобто спільнота виступає посередником між Людиною і Світом. Вона постає як внутрішня єдність певного кола індивідів, що спочатку сформувалася природно-історичним шляхом, а потім отримала здатність здійснювати вплив на Суспільство.

Місцева громада, виступаючи «серединною» реальністю у традиційному протиставленні «суспільство — індивід», надає соціальні, ціннісні, просторові ресурси для опосередкування загроз та вирішення протиріч, що несе в собі глобалізація.

Висновки. Отже, соціально-філософська проблематика досліджень місцевої спільноти у західноєвропейській та американській традиціях тісно пов'язана онтологічними перспективами, адже розглядається у площинах визначення місця універсального та локального у сучасному світі, опозиції уніфікованості чи гетерогенності соціального буття, а, відтак, пов'язана з характеристиками шляхів реалізації активності та суб'єктності сучасної людини. Тематика спільнот виступає полем дослідження процесів, у яких люди відтворюють та конструюють соціальну реальність.

Територіальна спільнота є простором реалізації екзистенційних потреб людини у приналежності та прив'язаності, потреби в коренях та приналежності.

В аксіологічному вимірі громада постає осередком формування та підтримки моральних цінностей довіри, справедливості, солідарності, свободи, відповідальності та самореалізації, навколо яких впорядковується громадянське суспільство.

Список використаних джерел:

1. Бойко Ю. А. Соціально-філософський аналіз становлення громади та громадянського суспільства як чинників духовного розвитку соціуму (на прикладі України): дис. ... канд. філософ. наук: 09.00.03/Бойко Юрій Анатолійович. — К., 2007. — 190 с.
2. Заковоротная М. В. Идентичность человека: социально-философские аспекты/Заковоротная М. В. — Ростов-на-Дону: Издательство СКНЦ ВШ, 1999. — 200 с.
3. Личковах В. А. Філософія етнокультури. Теоретико-методологічні та естетичні аспекти історії української культури/Личковах В. А. — К.: ПАРАПАН, 2011. — 196 с.
4. Ліщинська О. Моральні цінності спільноти в комунітаристських концепціях/О. Ліщинська//Соціогуманітарні проблеми людини. — 2012. — № 6. — С. 121–128.
5. Карась А. Філософія громадянського суспільства в класичних теоріях і некласичних інтерпретаціях: Монографія/А. Карась. — Київ; Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2003. — 520 с.
6. Кемеров В. Е. Тема сообщества в динамике современной философии: материалы конференции [«Герменевтика сообщества»], отв. ред. С. И. Голенков [и др.]. — Самара: «Самарский университет», 2011. — С. 8–17.
7. Колодій А. Ф. На шляху до громадянського суспільства. Теоретичні засади й соціокультурні передумови демократичної трансформації в Україні. Монографія/Колодій А. Ф. — Львів: Червона калина, 2002–272 с.
8. Мельник А. І. Визначення поняття «глобалізація» в сучасній науковій літературі/Анатолій Мельник//Освіта, наука та виробництво у регіональному розвитку: Міжнародний інноваційний форум (м. Чернігів, 21–23 травня 2008 р.): Матеріали доповідей та виступів. — Чернігів: ЧДІЕУ, 2008. — С. 147–149.
9. Мельник А. Витоки світоглядно-філософського тлумачення історії в Україні/А. Мельник, Н. Шакун//Політологічний вісник. — 2011. — Вип. 54. — С. 50–60.
10. Рижак Л. Філософія сталого розвитку людства: навчально-методичний посібник/Людмила Рижак — Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2011. — 518 с.

11. Тьоніс Ф. Спільнота та суспільство/Фердінанд Тьоніс; [пер. з нім.] — К.: ДУХ і ЛІТЕРА, 2005. — 262 с.
12. Філософський словник соціальних термінів/[ред.-упоряд. В. Андрущенко]. — 3-те вид., оновл. — Х.: Р.И.Ф., 2005. — 672 с.
13. Bruhn John G. The Sociology of community connections. — London-New-York: Springer Science, 2011. — 328 p.
14. Fukuyama Francis The Great Disruption: Human Nature and the Reconstitution of Social Order. — New York: Free Press, 1999. — 354 p.
15. Oldenburg Ray. The Great Good Place. — New York: Marlowe and Company, 1991.

Стаття надійшла до редакції 04.03.2013 р.

Сила В. Г. Социально-философская проблематика исследования местной общности в западноевропейской традиции

Вычленены ракурсы социально-философского дискурса местной общности как формы социального бытия и пространства самоорганизации людей в условиях общественных трансформаций.

Ключевые слова: *местная общность, общество, гражданское общество, глобализация.*

Syla V.H. Social and philosophical problems of the research of local community in Western European tradition

Perspectives of social and philosophical discourse of the local community as a form of social life and self-organizing in context of social transformations are analyzed.

Keywords: *local community, society, civil society, globalization.*